Jovica Trkulja

SPOROVI OKO PARTICIPATIVNE DEMOKRATIJE

Goran Marković: *Perspektive participativne demokratije*, WS Bookwell ab, Stokholm, 2007.

Knjiga Gorana Markovića sadrži analizu istorijskog razvoja ideje i prakse participativne demokratije, iskustva savremenih društava u toj oblasti, kao i teorijsku analizu pomenutog fenomena. Podeljena je na uvod, četiri poglavlja definisanih kao posebne celine u kojima se razmatraju pojedini aspekti istraživanog problema i zaključak.

U uvodnom delu rada (str. 7–15) određen je značaj participativne demokratije u savremenom društvu kao modela demokratije i mogućeg oblika uređenja odnosa u različitim sferama društva, prvenstveno u sferi ekonomije i rada. Postavljena je polazna hipoteza da participacija kao model uređenja društvenih odnosa treba da doprinese demokratizaciji ključne, ekonomske, sfere i time upotpuni oblike političke demokratije. U tom smislu autor je precizirao sledeće radne hipoteze: 1) Participativna demokratija nastaje kao praktični pokret u trenucima velikih društvenih potresa, prelazeći lokalne i nacionalne okvire; 2) Ona nastaje kao izraz težnje da se izvrše duboke društvene promene, ali je praćena nedovoljnom snagom radikalnih političkih snaga koje bi te promene mogle izvršiti; 3) Zato se participativna demokratija javlja kao reformistička praksa, kojom se nastoji demokratizovati ekonomska sfera, kako bi politička demokratija bila dopunjena elementima ekonomske demokratije; 4) Participativna demokratija nije bitnije poremetila odnose u raspodeli društvene moći, niti je ugrozila temelje poretka, zbog čega je bila prihvatljiva za vladajuću klasu; 5) Stagnacija participativne demokratije posle Drugog svetskog rata je izazvana ograničenim mogućnostima njenog razvijanja; 6) Participativna demokratija se uglavnom razvijala kao ekonomska, dok je politički aspekt bio zanemaren zbog krajnje nepovoljnih uslova za njen razvoj u okviru parlamentarnog sistema.

Imajući u vidu složenost predmeta istraživanja, autor se opredelio za multimetodološki pristup i primenu različitih metoda. Istorijski metod mu je poslužio za opis i analizu iskustva koja su sa participativnom demokratijom imala građanska društva počev od druge polovine XIX veka i naročito po okončanju Prvog svetskog rata. Komparativnim metodom je upoređivao pozitivnopravna i politička rešenja koja su omogućila praktičnu realizaciju participativno-demokratskog modela, dok je sociološki metod koristio u svrhu ispitivanja društvenih uslova u kojima se javljala participacija. Najzad, pozitivno-pravni metod je poslužio autoru za opis važe-

ćih zakonskih rešenja i institucija participativne demokratije u pojedinim zemljama.

U prvoj glavi rada, koja nosi naslov "Pojam i oblici participativne demokratije" (str. 11–29), autor je učinio napor da jasno pojmovno odredi predmet istraživanja i otkloni moguće pojmovne i terminološke nedoumice u daljem toku izlaganja materije. Osim termina "participativna demokratija" koriste se i drugi termini, kao što su "industrijska demokratija", "ekonomska demokratija", "finansijska demokratija", iako se njima označavaju različite pojave, odnosno modeli demokratskog uređenja odnosa u nekoj sferi društvenog organizovanja i delovanja. Zato autor prvo definiše pojam participativne demokratije, ili participacije, smatrajući da ona nije identična pojmovima industrijske i ekonomske (a pogotovo ne finansijske) demokratije. Iako ovi pojmovi sadržinski nisu suprotni pojmu participativne demokratije, oni su od nje uži i kvalitativno različiti po svom demokratskom potencijalu. Naime, autor zastupa stav da je ekonomska demokratija zapravo industrijska demokratija na savremenom stepenu razvoja ekonomije i organizacije rada, dok je participativna demokratija istovremeno i ekonomska i politička. Njena suština je u tome što u procese odlučivanja u različitim sferama društva uključuje one koji nisu nosioci društvene moći, ni kao pripadnici političke elite ni kao vlasnici sredstava za proizvodnju. Pojedini teoretičari su različito klasifikovali oblike participativne demokratije. Pored tipologije Međunarodnog biroa rada, koja polazi od shvatanja participacije isključivo kao oblika demokratizacije sfere ekonomije, pa, shodno tome, uključuje tri oblika participacije, navedena su mišljenja renomiranih stručnjaka za ovo pitanje kakvi su Kerol Pejtmen (Carole Pateman) (koja razlikuje parcijalnu i punu participaciju), Rudi Supek (koji govori o punoj participaciji proizvodnih faktora, što podrazumeva simetriju i paritet i punoj participaciji proizvođača, što je, zapravo, samoupravljanje) i Branko Lubarda, koji razlikuje direktne i indirektne, odnosno institucionalne i vaninstitucionalne oblike participacije. Klasifikacije su moguće i po drugim osnovama: prema nivou na kome se javlja (participacija na nivou pogona ili radne jedinice i na nivou preduzeća); prema predmetu odlučivanja (participacija u upravljanju, vlasništvu i raspodeli dobiti); prema vremenu i stepenu uključenosti u proces odlučivanja (pseudo, delimična i puna participacija). Aleksandra Kanjuo-Mrčela razlikuje individualne i kolektivne oblike industrijske demokratizacije.

Težište rada je u drugom poglavlju koje je posvećeno "Participativnoj demokratiji u razvijenim građanskim ekonomijama" (str. 32–103). Budući da je participacija najrazvijenija u sferi ekonomije, često se smatra da joj nema mesta u drugim sferama društvenog života, organizovanja i odlučivanja. Stoga autor prati razvoj institucija participativne demokratije od kraja Drugog svetskog rata, određuje društvene uslove koji su omogućili njihovu pojavu i detaljno opisuje oblike participacije. On je podrobno prikazao stavove radničkih organizacija (sindikata i političkih stranaka) o participaciji, naročito onih najvećih i najuticajnijih, koje deluju u zemljama poput Britanije, Nemačke, Francuske i Italije. Pri tome, on nije samo opisao načelne programske stavove o participaciji, nego je pratio njihovu evoluciju tokom decenija nakon Drugog svetskog rata.

Autor razlikuje nekoliko oblika praktičnog sprovođenja participacije u pojedinim zemljama. To su: participacija radnika u upravljanju putem posebnih organa, participacija radnika u radu upravnih i nadzornih odbora, kolektivno pregovaranje, radnička kontrola i

participacija radnika u vlasništvu. Korišćenjem pozitivno-pravnog metoda, on je dao prikaz zakonskih rešenja u pojedinim zapadnoevropskim zemljama, a zatim je ta rešenja upoređivao i došao do zaključka da postoje velike sličnosti, koje se ogledaju u tome da, ukoliko radnici participiraju kroz posebne organe, imaju različit stepen ovlašćenja u odlučivanju zavisno od toga da li se radi o ekonomskim ili socijalnim pitanjima, dok je, ukoliko participiraju u odlučivanju kroz upravne i nadzorne odbore, broj njihovih predstavnika određen fiksno ili opisno, ali u svakom slučaju na minoritetnoj osnovi. Kako je pitanje radničke participacije stručno i detaljno analizirano naročito tokom 60-ih i 70-ih godina XX veka od strane posebno formiranih vladinih komisija, autor je analizirao njihove stavove i preporuke, naročito kad je riječ o tzv. Bulokovom komitetu kojeg je formirala laburistička vlada u Velikoj Britaniji.

Treće poglavlje nosi naslov "Politička participacija" (str. 104–149) i izraz je autorovog shvatanja da se ne može govoriti samo o participaciji u sferi ekonomije, već i političkog sistema, odnosno procesa političkog odlučivanja. On je prvo dao pojmovno određenje političke participacije i utvrdio njene oblike, da bi došao do zaključka da se participacija u političkoj sferi razlikuje od najšire shvaćenog pojma političke participacije, koja predstavlja svaki oblik učešća građana u političkim procesima. Pod političkom participacijom u užem smislu, ili političko-participativnom demokratijom, kako je autor određuje, se misli na institucionalne oblike participacije individua kao građana u političkim procesima. Međutim, pošto su politički sistemi izvorno institucionalno ustrojeni na neparticipativni, pa i anti-participativni, način, kao nužno se postavilo pitanje institucionalno-organizacionih okvira savremenih političkih sistema kao ograničenja participativne demokratije.

Političkim strankama, kao osnovnim oblicima organizovanja putem kojih građani ispoljavaju svoj politički subjektivitet i aktivitet, je posvećena posebna pažnja. Autor je analizirao kako one, svojom ulogom u političkom sistemu, utiču na razvoj participativne demokratije. On je nastojao da odgovori na pitanje da li one kao takve negiraju participativnu demokratiju i kakve su mogućnosti za realizaciju političke participacije putem instituta poluneposredne demokratije.

Pošto se participacija javila u okviru kompleksnog ekonomskog i političkog sistema, čiji su bitni elementi prethodno već bili utvrđeni, što je podrazumevalo i dominaciju određenog tipa političke kulture, autor je pokušao odgovoriti na pitanje kakav je uticaj tog sistema na ostvarenje koncepta participacije. U tom cilju je u posebnom odeljku obradio uticaj elemenata političkog sistema na razvoj participativne demokratije. na osnovne elemente savremenih političkih sistema. Optiku analize on je u prvom redu usmerio na delovanje političkih stranaka kao temelja parlamentarnog sistema vlasti, ali i na one socijalne faktore koji su relativno novi i čija uloga i uticaj još nisu u dovoljnoj meri ispitani. Tu se misli na interesne grupe i nove društvene pokrete, koji su u manjoj ili većoj meri uključeni u procese društvenog odlučivanja, a na osoben način i u participaciju.

Otuda je autor participativnu demokratiju smestio u okvire određenog tipa političke kulture i pokazao da je ona determinisana ne samo čovekovim položajem u procesu rada već i njegovim odnosom prema potrebi i korisnosti učešća u procesima odlučivanja, koji je, sa svoje strane, uslovljen upravo datim tipom političke kulture. Posebnu pažnju

on pridaje odnosu participativne demokratije i ideja slobode i jednakosti. Participacija se realizuje u društvu čiji je filozofski i praktično-politički pristup ovim idejama delom inkompatibilan sa idejom participacije, zbog čega se u radu daje odgovor na pitanje kakav je odnos participacije prema civilizacijskim vrednostima slobode i jednakosti, tačnije, kakvu slobodu i jednakost zahteva participacija. U tom kontekstu se poklanja posebna pažnja radovima onih autora koji su imali nekonformistički pristup analizi ovog pitanja, naročito radovima Roberta Dala (Robert Dal).

U poslednjem, četvrtom poglavlju rada ("Teorija participativne demokratije", str. 150–196), autor je razmatrao teorije participativne demokratije. Pošto je participativna demokratija jedan od mogućih modela demokratije, on je pošao od teorijskog određenja samog pojma demokratije i njenih slabosti, nakon čega je participativna demokratija upoređena sa drugim modelima demokratije, držeći se klasifikacije koju je dao Dejvid Held (David Held) u svojim *Modelima demokratije*. Prikazani su stavovi najistaknutijih predstavnika teorije participativne demokratije: Kerol Guld (Carol Gould), Kerol Pejtmen, (Carole Pateman), Nikosa Pulancasa (Nicos Poulantzas) i Kraforda Mekfersona (Crawoford Macpferson). Kako je Kerol Guld bliža teoriji samoupravljanja nego participacije, iskorišćena je prilika za upoređivanje ova dva kvalitativno različita koncepta, kratak pregled osnovnih modela samoupravljanja i osnovne naznake rasprave o tome da li je samoupravljanje uopšte postojalo kao dominantan odnos ili je došlo do kraha njegove izopačene varijante. Teorijski stavovi preostala tri autora autor je prikazao na osnovu uvida u njihove osnovne radove o participativnoj demokratiji, nakon čega je izvršio njihovu kritičku analizu.

U zaključnim razmatranjima (199–206) autor je kratko sumirao rezultate do kojih je došao u svom istraživanju. Ne zatvarajući oči pred brojnim teorijskim i empirijskim slabostima participativne demokratije, autor je zaključio da je ona "dala pozitivne rezultate tamo gde je bila delotvorna i gde je značila više od pukog konsultovanja ili informisanja" (str. 202). Stoga "teoretičarima participativne demokratije treba odati priznanje za formulisanje dalekosežnih zaključaka kojima se osvetljava praksa velikih političkih pokreta Istoka i Zapada, što je omogućilo oslobađanje misli od dogmatskih okova i na teorijskom planu obogatilo teoriju demokratije".

Konceptualni okvir teme i struktura knjige ukazuju da je mr Goran Marković odabrao i kao predmet svog istraživanja postavio ključna pitanja o ideji i iskustvima participativne demokratije. Njegovu studiju karakteriše temeljno bavljenje veoma važnom temom modernog društva, vezanom za pitanja slobode i jednakosti, a iskazanom kroz model participativne demokratije. On je posebnu pažnju posvetio teorijsko-metodološkim pretpostavkama razumevanje problema participacije i zasnivanju interpretativnog modela analize koji bi obuhvatio multimetodološki pristup. Prihvativši se da na ovaj način osvetli složene probleme participacije, autor je dobro formulisao predmet, cilj i zadatke istraživanja. Opredelivši se za multimetodološki pristup, on je uspešno obavio istraživanje na konkretno-istorijskom i na apstraktno-teorijskom nivou. Njegova studija je napisana na studiozno i znalački postavljen koncept i na osnovu široke literature koju je korektno i kritički koristio, tako da sadrži relevantna saznanja o teoriji i praksi participacije.

Ovom radu se mogu uputiti i određene primedbe. Konceptualni okvir teme je široko formulisan. Uprkos tome autor je propustio da prikaže stavo-

ve značajnih mislilaca i političkih vođa iz druge polovine XIX i početka XX veka o ideji participacije (ideje socijalista-utopista, Karla Marksa i Fridriha Engelsa, stavove niza socijaldemokratskih i komunističkih teoretičara s početka XX veka - Karla Kauckog, Roze Luksemburg, Antonia Gramšija, Karla Korša, Antona Panekukaka, kao i zaboravljene koncepte o evolucionom socijalizmu – Ernesta Bevina, Dž. D.H. Kola, C.A.R. Kroslenda, Dejvida Tomsona. Utoliko pre što su neki od ovih pisaca značajni po tome što su na teorijskom planu bili preteča onih oblika participacije koji su do danas ostali dominantni u razvijenim građanskim društvima, dok su drugi značajni kao zagovornici radikalno-levih demokratskih alternativa koje znače prevazilaženje i same participacije. Autor je nedovoljno pažnje posvetio prikazu prvih praktičnih sistema participativne demokratije koji su postojali u drugoj polovini XIX i u prvim decenijama XX veka (Pariska komuna, participacija je posle prvog svetskog rata bila najrazvijenija u Nemačkoj, Austriji, Mađarskoj, Italiji, Britaniji). Uz to, stiče se utisak da je u radu postavljen veoma velik broj pitanja relevantnih za predmet istraživanja, ali ona nisu uvek na zadovoljavajući način analitički obrađena.

Bez obzira na ove kritičke primedbe, rezultati do kojih je Goran Marković došao i koje je uspešno prezentirao u ovoj knjizi zaslužuju pažnju i oni predstavljaju značajan doprinos našim naučnim saznanjima o participativnoj demokratiji u razvijenim građanskim društvima. Knjiga je naučno akribična i opremljena odgovarajućom aparaturom, koja će svakako korisno poslužiti svakom ko se bude zanimao pitanjem o participativnoj demokratiji. Štaviše, ona je plodotvorna osnova za dijalog o demokratiji i socijalizmu, tačnije o krizi emancipatorskih strategija i pokreta u savremenom svetu.

Mladen Srbinović – *Starac spava*, 1967.